

*AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR
NAZİRLİYİ*

P O L İ S   A K A D E M İ Y A S I

KAFEDRA: “DİO-NUN İNZİBATI FƏALİYYƏTİ”.

FƏNN: “KRİMİNOLOGİYA ”

FAKÜLTƏ: ƏYANİ

M Ü H A Z İ R Ə

MÖVZU № 15. “ Ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin və ekoloji cinayətkarlığın profilaktikası.”.

*Tərtib etdi: “DİO-nun inzibati fəaliyyəti”
kafedranın baş müəllimi,
polis polkovnik-leytenantı*

Vüqar Mansurov

B A K I 2020

MÖVZU № 15. “ Ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin və ekoloji cinayətkarlığın profilaktikası.”.

PLAN

- Sual1.Ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin növləri və bu növ cinayətləri törədənlərin şəxsiyyətlərinin kriminoloji xüsusiyyətləri.
- Sual2.Ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin əsas səbəbləri və profilaktikası.
- Sual3. Ekoloji cinayətlərin kriminoloji xüsusiyyətləri.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

Normativ-hüquqi aktlar

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, Qanun, 2009.
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Bakı, Qanun, 2005.
3. Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin qərarları. Bakı, Hüquq ədəbiyyatı, 2003.
4. «Cinayətkarlığa qarşı mübarizənin gücləndirilməsi, hüquq qaydalarının və qanunçuluğun möhkəmləndirilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 09 avqust 1994-cü il.

Azərbaycan dilində

5. Mansurov V. Kriminologiya və cinayətlərin profilaktikası. Dərs vəsaiti. Bakı, 2008.
6. Səməndərov F.Y. Kriminologiya. Ümumi hissə. Dərs vəsaiti. Bakı, 2003.
7. Piriyev Ə. Kriminologiya. Dərs vəsaiti. Bakı, 2002.
8. Rəhimov İ., Həsənov E., Abdullayev S., Cavadov İ. Cinayətkarlıq və kibernetika. Bakı, 1995.
9. Kazımov M., Abdullayev S. Cinayətkarlığın «coğrafiyası»: tarixi-hüquqi baxış. Bakı, 1996.

Rus dilində

10. Бурлаков В.Н, Кропачев Н.М. Криминология. Санкт-Петербург, 2002.
11. Горшенко Г.В, Костыр Е.А, Лукичев О.В. Криминология и профилактика преступлений. Санкт-Петербург, 2001.

12. Гишинский Я.И. Криминология. Учебник. Санкт-Петербург, 2002.
13. Дагель П.С. Особенности личности неосторожного преступника. М., 1979.
14. Мозякова В.В. Комментарий к Уголовному Кодексу Российской Федерации. Под.общ.ред. 3-е изд. Перераб.и доп. М.:Экзамен, 2004, 912 с.
15. Иншаков С.М. Криминология. Москва, 2002.
16. Кузнецова Н.Ф., Лунеев В.В. Криминология. Учебник. М., 2005.
17. Кудрявцев В.Н, Эминов В.Е. Криминология. Учебник. М., 2004.
18. Кваша Ю.Ф., Зейналабидов А.С., Зрелов А.П. и др. Криминология
19. Квашис В.Е. Предупреждение неосторожных преступлений. М., 1977.

G İ R İ Ş

Cinayətkarlığın tədqiqi prosesi son zamanlar daha aktual xarakter daşıyan ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin də öyrənilməsini nəzərdə tutur. İctimai münasibətlərin daha dinamik və ahəngdar inkişafı bu növ cinayətlərin kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinin də dəyişməsinə səbəb olmuşdur. Kriminoloji ədəbiyyatlarda mütəmadi olaraq qəsdən törədilən cinayətlər araşdırılmışdır. Lakin ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin tədqiqi təxmini olaraq XX əsrin ortalarına təsadüf edir. Elmi texniki tərəqqi yeni növ cinayətlərin, həmçinin ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin artmasına səbəb olmuşdur. Həmin dövrə qədər ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlər daha çox kütləvi xarakter daşıyırdı və vurduğu zərərin məbləği o qədərdə böyük deyildi. Hazırda ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin xüsusi çəkisi artır.

Ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin genezisində həmişə subyektin etinasızlıq və özünəgüvənmədən doğan bu və ya digər səhvi durur ki, nəticədə cəmiyyətin maraqlarına, şəxsiyyətə ziyan vurulur, zərərli, ictimai-təhlükəli nəticələrin baş verməsinə real təhlükə yaranır. Bir çox illər ərzində ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin kriminoloji tədqiqi və onların profilaktikası qəsdən törədilən cinayətkarlıqla mübarizə sahəsində aparılan tədqiqatlardan geri qalırdı və bu səbəbdən qeyd edilən cinayətkarlıq daha da aktual problemə çevrilmiş, tədqiq olunmasına zərurət yaranmışdır.

Sual1. Ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin növləri və bu növ cinayətləri törədənlərin şəxsiyyətlərinin kriminoloji xüsusiyyətləri.

Cinayətkralığa qarşı mübarizə və mövcud cəmiyyətin bəşəri prinsiplərə əsaslanan inkişafının təmin edilməsi hüquqi, demokratik dövlət quruculuğu yolunda inkişaf edən ölkələrin əsas vəzifələrindən biridir. Bir sosial hüquqi təzahür kimi cinayətkarlığı tədqiq etmədən, onunla mübarizənin strateji istiqamətlərinin müəyyən edilməsi qeyri mümkünüdür.

Cinayətkarlığın tədqiqi prosesi son zamanlar daha aktual xarakter daşıyan ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin də öyrənilməsinə nəzərdə tutur. İctimai münasibətlərin daha dinamik və ahəngdar inkişafı bu növ cinayətlərin kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinin də dəyişməsinə səbəb olmuşdur.

Sosial planda ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlər insanların ictimai davranışının xüsusi forması olub, mövcud ictimai münasibətlərin normal ahəngini pozur. Hüquqi planda isə ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlər qanunla qadağan edilən əməllərin cəmidir. Bu növ cinayətlər sosial davranışın xüsusi növü kimi konkret cinayətlərdə yaşayır və konkret cinayətlərin məcmusunda təzahür edir.

Kriminoloji ədəbiyyatlarda mütəmadi olaraq qəsdən törədilən cinayətlər araşdırılmışdır. Lakin ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin tədqiqi təxmini olaraq XX əsrin ortalarına təsadüf edir(16). Elmi texniki tərəqqi yeni növ cinayətlərin, həmçinin ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin artmasına səbəb olmuşdur. Həmin dövrə qədər ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlər daha çox kütləvi xarakter daşıyırdı və vurduğu zərərin məbləği o qədər böyük deyildi. Hazırda ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin xüsusi çəkisi artır.

Ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin genezisində həmişə subyektin etinasızlıq və özünəgüvənmədən doğan bu və ya digər səhvi durur ki, nəticədə cəmiyyətin maraqlarına, şəxsiyyətə ziyan vurulur, zərərli, ictimai-təhlükəli nəticələrin baş verməsinə real təhlükə yaranır. Bir çox illər ərzində ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin kriminoloji tədqiqi və onların profilaktikası qəsdən törədilən cinayətkralıqla mübarizə sahəsində aparılan tədqiqatlardan geri qalırdı və bu səbəbdən qeyd edilən cinayətkarlıq daha da aktual problemə çevrilmiş, tədqiq olunmasına zərurət yaranmışdır.

Elmi – texniki tərəqqinin getdikcə daha da sürətləndiyi bir şəraitdə ehtiyatsızlıqdan baş verən cinayətlər nəticəsində vurulan zərər, bu cinayətlərin ağırlıq dərəcəsinin artması xeyli müşahidə olunmaqdadır. Ona görə də ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin, xüsusən də insanların ölümü ilə nəticələnən cinayətlərin ictimai təhlükəliliyini qiymətləndirməmək düzgün deyildir (14). Belə ki, insan həyatı öz təbiətinə görə ən mühüm əvəz- edilməz dəyərdir. İnsanın həyatına qarşı yönələn cinayətlər törədildikdə, bərpası, yaxud da vurulan zərərin aradan qaldırılması mümkün olmayan nəticə baş verir, həyatı itir.

Ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin, cinayətkralığın strukturunda xüsusi çəkisinin nisbətən az olmasına, məhkəmə istintaq təcrübəsinin daha çox qəsdən törədilən cinayətlər ilə üzləşdiyini, bununla belə, son illərdə elmi-texniki tərəqqə ilə bağlı ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin artmağa meyilli olduğu qeyd edilir.

Hüquq elmi üçün ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlər probleminin aktuallaşması, peşə fəaliyyəti və məişətlə bağlı sahələrdə ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin və həmçinin bu hallarda dəymiş ziyanın xeyli artması ilə bağlıdır.

Məişət anlayışı altında istehlakdan, ictimai siyasi fəaliyyətdən və sosial mütəşəkkil təlimdən (təhsildən) kənarında olan sahə nəzərdə tutulur.

Ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin arxa plana çəkilməsi nəticəsində problemin elmi-nəzəri işlənməsinin aşağı səviyyəsi cinayətkarlığın, o cümlədən də ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin strukturunda son illərdə baş verən dəyişmələr fonunda getdikcə daha aydın hiss olunmaqdadır. Belə ki, bu illər ərzində ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin xüsusi çəkisi artmış, bunun nəticələrinin ictimai təhlükəliliyi yüksəlmişdir. Qeyd edək ki, elmi texniki tərəqqi dövründə ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin sosial və ictimai təhlükəliliyinin artması hüquqşunaslara diqqətini cəlb etmiş və onlar ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin kriminoloji, cinayət-hüquqi, sosioloji və psixoloji aspektlərinin öyrənilməsinin zəruriliyini qeyd etmişlər. Ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərlə mübarizənin ayrı-ayrı aspektlərinə Beynəlxalq cinayət hüquqi Assosiasiyasının X(Roma, 1969), XII (Hamburq, 1979) konqreslərində də baxılmışdır. Bu konqreslərdə ehtiyatsızlıq üzündən törədilən cinayətlərlə mübarizə problemi mərkəzi problemlərdən biri kimi irəli çəkilmiş, belə cinayətlərlə mübarizə üzrə tövsiyyələr paketi işlənilib hazırlanmışdır. Eyni zamanda bu sahədə elmi əsərlərin yazılmasına, toplanmış və təhlil edilmiş empirik materialın mühümlülüyü və dəyərini baxmayaraq, ümumən

elm və praktikanın bir çox məsələlərini tam dərəcədə təmin edən problemlərin kriminoloji baxımdan kifayət qədər işlənilməməsini göstərmək lazımdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərlə mübarizə problemi ayrı-ayrı ölkələrdə, o cümlədən Rusiyada hüquq ədəbiyyatlarında kifayət qədər geniş işıqlandırılmış, bu növ ictimai təhlükəli əməllərin kriminoloji aspektləri bir sıra alimlərin diqqətini cəlb etmiş bu problemlə bağlı çoxlu sayda məqalələr və monoqrafiya yazılmışdır. Məsələn, V.N.Burlakov, N.Kropaçev, Y.İ.Qlinskiy, P.S.Daqel, A.İ.Dolqova, S.M.İnşakov, V.E.Kvaşis, V.E.Eminov, V.N.Kudryavsev və başqaları tərəfindən ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin kriminoloji xüsusiyyətləri, ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin kəmiyyət və keyfiyyət göstəriciləri, onun inkişaf tendensiyaları və qanunauyğunluqları, törədilməsinin səbəb və şəraiti, bu növ cinayətləri törədənlərin şəxsiyyətlərinin kriminoloji xüsusiyyətləri, qarşısının alınmasının yolları və istiqamətləri ilə bağlı məsələlər araşdırılmışdır.

Azərbaycan Respublikasında bu sahədə nəinki müstəqil tədqiqat əsərləri yazılmamış, hətta ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərə həsr edilmiş məqalələrin sayı da azlıq təşkil edir. Bilavasitə bu mövzuya həsr olunmayan ayrı-ayrı tədqiqat əsərlərində həmin problemin yalnız bəzi məsələrinə səthi olaraq toxunulmuş və yetkin tədqiqat aparılmamışdır.

Son illərdə ölkəmizdə kriminoloji tədqiqatların sayı artmış, xüsusilə cinayətkarın şəxsiyyəti, yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən törədilən cinayətlərin daha dərinlən araşdırılması halları müşahidə edilməkdədir. Bu da öz növbəsində ehtiyatsızlıqdan cinayət törədənlərin şəxsiyyətlərinin kriminoloji tədqiqinə təkan vermişdir.

Ehtiyatsızlıqdan cinayət törətməmiş şəxslər qəsdən cinayət edən şəxslərdən bir sıra səciyyəvi cəhətlərinə, o cümlədən cəmiyyətə zidd baxışların, istiqamətlərin xarakterinə; cinayətin törədilmə mexanizminə, şəxsiyyətin strukturunun müxtəlif elementlərinin kriminogen əhəmiyyətinə; şəxsiyyətin kriminallaşması mərhələlərinə görə fərqlənirlər. Eyni zamanda ehtiyatsızlıqdan cinayət törədənlərin tipoloji xüsusiyyətlərinin aşkar edilməsi profilaktik işin təşkili üçün zəruridir.

Ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin kriminoloji tədqiqinin əhəmiyyəti böyükdür. Bu cinayətlərin kriminoloji tədqiqi zamanı aşağıdakı məsələlər öyrənilir:

- ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin kriminoloji, cinayət-hüquqi, sosial-psixoloji təbiəti;

- ehtiyatsızlıq la bağlı kriminal əməllərin genezesində şəxsiyyətin və şəraitin qarşılıqlı əlaqəsi ;

- kriminogen şəraitin yaranma səbəbləri;

- özünəgüvənmə və ehtiyatsızlıq kimi ehtiyatsızlığın növlərinin kriminoloji və sosial-psixoloji xüsusiyyətləri;

- ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin viktimoloji aspektləri;

- ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin səbəblərinin aradan qaldırılmasına yönələn profilaktik təsir tədbirlərini;

- ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin inkişaf qanunauyğunluqlarını öyrənilməsi üçün kriminoloji proqnozların verilməsini;

- ehtiyatsızlıqla bağlı törədilən cinayətlərin profilaktikası sahəsində hüquqi bazanın yaradılmasını.

Öz həllini gözləyən məsələlər dairəsinin çoxluğu isə ehtiyatsızlıqla bağlı törədilən cinayətlərin aktuallığını, elmi təcrübi əhəmiyyətini, onun kompleks kriminoloji tədqiqata ehtiyacı olduğunu bir daha göstərir. Ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin özünəxas cəhətləri onu digər cinayətlərdən fərqləndirir. Belə ki, ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlər digər cinayətlərdən aşağıdakı spesifik xüsusiyyətləri ilə fərqlənir:

- Bu növ cinayətlərdə kriminal motivasiya və kriminal qətiyyət mövcud olmur.

- Ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin sosial-psixoloji səbəblərinə görə.

- Ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin sosial-iqtisadi səbəblərinə görə.

- Ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlər adətən təqsirkarın yüngül fikirliliyi və ya diqqətsizliyi ilə bağlı olur (ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərdə təqsirkarın diqqətsizliyinə çox halda onun yorğunluğu, səhhətinin vəziyyəti, ailədə olan psixoloji iqlim və başqa psixi vəziyyəti təsir göstərir).

Son zamanlar ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlər kriminoloji tədqiqatların obyektini kimi daha intensiv öyrənildiyindən onun növlərinin qruplaşmasına da ehtiyac yaranmışdır. Ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin fərqli növləri vardır. V.E.Eminov hesab edir ki, ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlər aşağıdakı kimi qruplaşdırılmalıdır(17):

- məişətdə ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlər;
- insanın texnikadan istifadəsi nəticəsində törədilən cinayətlər;
- peşəkar fəaliyyətin həyata keçirilməsi nəticəsində ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlər;
- idarəçilik funksiyalarının həyata keçirilməsi nəticəsində ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlər;

N.F.Kuzneçova isə ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin təsnifatını aşağıdakı kimi verir:

- istehsalatda ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlər;
- nəqliyyat vasitələrinin istismarı ilə bağlı ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlər;
- enerji daşıyıcılarının istehsalı, daşınması və mühafizəsi ilə bağlı ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlər;
- ekoloji təhlükəsizlik sahəsində ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlər;
- səhiyyə sahəsində ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlər;
- məişətdə ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlər;
- peşəkar fəaliyyətin həyata keçirilməsi nəticəsində ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlər.

Ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin obyektiv qanunauyğunluqları yüksək səviyyədə dərk edilən zaman açıqlana bilər. Ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin yaranma və inkişaf qanunauyğunluqları, ümumi cinayətkarlıqda olduğu kimi oxşardırlar.

Ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin kriminoloji tədqiqinin əsas vəzifələri aşağıdakılardır(18):

- ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərə qarşı mübarizə fəaliyyətinin analitik informasiya təminatı;
- ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin səbəb və şəraitinin qanunauyğunluğunun aşkar edilməsi və təhlili;
- ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərə ayrı-ayrı sosial faktorların təsirinin qanunauyğunluqlarının müəyyən edilməsi;
- ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin profilaktikasının üsul və metodlarının müəyyən edilməsi;
- ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin profilaktikasının normativ bazasının yaradılması;

- ehtiyatsızlıqla cinayət törədənlərin şəxsiyyətlərinin kriminoloji xüsusiyyətlərinin, kriminogen keyfiyyətlərinin yaranma mexanizmlərinin öyrənilməsi və qarşısının alınması istiqamətlərinin müəyyən edilməsi;

- ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin profilaktikası istiqamətində strateji vəzifələrin müəyyən edilməsi məqsədi ilə bu sahədə kriminoloji proqnozların verilməsi.

Ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin öyrənilməsində aşağıdakı halların tədqiqi də zəruridir:

-ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin digər sosial təzahürlərlə (siyasi, iqtisadi, sosial və s.) əlaqəsi;

- ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin və qəsdən törədilən cinayətlərin birlikdə təhlili;

- kriminoloji təzahürlərin inkişafının müəyyən bir proses kimi təhlil edilməsi (ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinin dəyişməsi və yeni halların yaranması nəzərə alaraq, onunla mübarizənin mütəmadi olaraq təkmilləşdirilməsi);

- kriminoloji təzahürlərin daxili və xarici səbəblərinin nəzərə alınması

Ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin kriminoloji tədqiqi zamanı aşağıdakılar müəyyən edilmişdir(12).

- ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərə qarşı mübarizə istiqamətlərinin müəyyən edilməsi, inkişafının və ictimai təhlükəliliyinin vəziyyəti;

-konkret profilaktik tədbirlərin müəyyən edilməsi məqsədi ilə ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin yaranmasının və inkişafının səciyyəvi xüsusiyyətləri;

- hüquq-mühafizə fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi məqsədi ilə ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin daxili xüsusiyyətləri (sabitliyi aktivliyi və s.)

Ehtiyatsızlıqdan cinayət törədənlərin şəxsiyyətlərinin kriminoloji xarakteristikası.

Kriminoloji tədqiqatın obyektlərindən biri kimi ehtiyatsızlıqdan cinayət törədənlərin şəxsiyyətlərinin öyrənilməsi aşağıdakıların tədqiqini nəzərdə tutur:

- ehtiyatsızlıqdan cinayət törədənlərin cəmiyyətə zidd yönəlişi və şəxsiyyətinin sosial təhlükəliliyi:

- ehtiyatsızlıqdan cinayət törədənlərin şəxsiyyətlərində sosial və bioloji amillərin nisbəti;

- ehtiyatsızlıqdan cinayət törədənlərin şəxsiyyətlərinin neqativ sosial–psixoloji xüsusiyyətlərini- püxtələşdirən səbəb və şərait;

- ehtiyatsızlıqdan cinayət törədənlərin fərdi kriminal davranış mexanizmi;

- ehtiyatsızlıqdan cinayət törədənlərin şəxsiyyətlərinin tipologiyası;

- ehtiyatsızlıqdan cinayət törədənlərin şəxsiyyətlərinin öyrənilməsi metodikası.

Qəsdən törədilən jinayətlərdən fərqli olaraq ehtiyatsızlıqdan jinayət törətmiş şəxslərin tipologiyası tamamilə fərqlidir.

Ehtiyatsızlıqdan cinayət törətmiş şəxslərin tipologiyası aşağıdakı kimidir:

– **hazırlıqsız tip** (texniki vasitələrdən istifadə edilən zaman zəruri bacarıq və vərdişlərin olmayan şəxs. Bu tipə aid olan şəxslər qəza şəraitində vəziyyəti düzgün qiymətləndirməyi bacarmır və qüsurlu qərarlar qəbul edir);

– **yüngülfikirli tip** (bu tipə aid olan şəxslərdə proqnostik xüsusiyyətlər aşağı səviyyədə olur);

– **psixofizioloji qüsurları olan tip** (görmə qabiliyyətinin zəif olması və s.);

– **psixofizioloji vəziyyətində funksional yönəlmələri olan tip** (müvəqqəti xəstəlik, yorğunluq və s.)

Ehtiyatsızlıqdan cinayət törədənlərin fərdi kriminal davranışının səbəblərinin strukturunu təhlil edərkən aşağıdakı xüsusiyyətlərə diqqət yetirmək lazımdır.

1. Sosial həyatın müxtəlif təzahürləri aşağıdakı hallarda jinayətin səbəbi ola bilər:

- kriminogen keyfiyyətlərin formalaşmasının səbəbi olduqda;

- kriminogen keyfiyyətlərin dayanıqlı hala keçməsinin əsas faktoru olduqda;

- hüquqa uyğun davranışa mane ola biləcək haldırlarsa;

- cinayətkar davranışı mümkün edə biləcək şərtə çevrildikdə;

- cinayətin qarşısını alma sisteminin effektivliyinə maneə yaratdıqda;

Sual2. Ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin əsas səbəbləri və profilaktikası.

Ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlər də mürəkkəb təzahür olub, çoxlu sayda halların, amillərin, səbəblərin təsiri nəticəsində yaranır. Qeyd etmək lazımdır ki, predmetinin əsas elementləri cinayətkarlıq və onun səbəbiyyəti olan kriminologiya elmi səbəbiyyət kateqoriyasına daha çox diqqət yetirir. Bu heç də təəcüb doğurmur. Çünki cinayət əməllərinin bütün məcmusunu tədqiq etmək üçün öyrənilən təzahürün məcmusunu və strukturunu müəyyən edən daha çox halları müəyyənləşdirmək tələb olunur.

Səbəbiyyət dedikdə, adətən “özünün hərəkəti və inkişafı prosesində materiyanın növ və formalarının ayrı-ayrı vəziyyətləri arasında genetik əlaqə” başa düşülür. Səbəbiyyət həmişə obyektiv xarakter daşıyır.

Ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin əsas səbəblərinin təsnifatı kriminoloji ədəbiyyatlarda aşağıdakı kimi verilmişdir :

- texniki vasitələrin sayının artmasına təkan verən elmi-texniki tərəqqi;
- sosial-iqtisadi sahədə neqativ mikromühitin yaranması;
- istehsalatda olan nəzarətsizlik.

Ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin səbəblərinin məzmununa görə təsnifatı isə aşağıdakı kimi verilir:

- I. Texniki səbəblər (texniki vasitələrin nasazlığı və konstruktiv qüsurları).
- II. Təşkilati idarəçilik səbəblər (mütəxəssislərin hazırlığının aşağı olması, onların fəaliyyətinə nəzarət mexanizminin mövcud olmaması, texnoloji rejimin pozulması).
- III. Təşkilati-hüquqi səbəblər (normativ-hüquqi baza-nın yaradılmaması).

Ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin profilaktikası

Ümumxalq səsverməsi yolu ilə qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi dövlətimizin ali məqsədi kimi bəyan edilmişdir.

Azərbaycan dövləti siyasi-hüquqi potensialından tam istifadə etməklə bu məqsədə nail olmaq və müvafiq hüquqi mexanizmlər yaratmaq üçün tədbirlər görür.

Ölkənin perspektiv inkişafını təmin etmək üçün qarşıda duran əsas vəzifələrdən biri də cinayətkarlığa və cinayətkarlığı doğuran sosial neqativ təzahürlərə qarşı mübarizə konsepsiyasının hazırlanmasıdır. Belə bir konsepsiyanın hazırlanması özündə cinayətkarlıq və cinayətkarlıqla bağlı neqativ-sosial təzahürlərə qarşı mübarizə tədbirlərinin hazırlanmasını əhatə edir. Bu növ mübarizə tədbirlərinin mühüm hissəsini cinayətkarlığa qarşı tətbiq olunan profilaktik tədbirlər təşkil edir.

Bir çox kriminoloji tədqiqatlar sübut edir ki, cinayətkarlığa təsir etmənin effektiv metodları aşağıdakılardır:

- tərbiyə;
- insanların ehtiyacının ödənilməsi;
- sosial nəzarət;
- cəmiyyət üçün ictimai təhlükəli olan şəxslərin cəmiyyətdən təcrid olunması;
- ictimai münasibətlərin cinayətkar qəsdlərdən qorunması.

Dünya təcrübəsində xarakterinə görə cinayətkarlığa təsir etmənin aşağıdakı tipləri müəyyən edilmişdir:

- mədəni-mənəvi;
- teokratik və ya dini;
- ideokratik;
- polis.

Cinayətkarlığın xəbərdar edilməsi insanların, cəmiyyətin və dövlətin cinayətkar qəsdlərdən mühafizəsini təşkil etmək məqsədi daşıyır. Cinayətlərin profilaktikasında müsbət nəticələri yalnız kompleks yanaşma zamanı əldə etmək olar (iqtisadi, sosial-mədəni, tərbiyəvi, hüquqi və s. tədbirlərin tətbiqi)(8).

Müasir dövrümüzdə cinayətkarlığa qarşı təsir strategiyasının vacib komponentlərindən biri cinayətkarlığın profilaktikası sayılır. Tədqiq etdiyimiz mövzunun əsas məqsədi də ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin profilaktikası ilə bağlı müxtəlif kriminoloji aspektlərə toxunmaq, onların elmi izahını verməkdir.

Ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin profilaktikasının effektiv təsir üsulu kimi özünün məqsədi, vəzifələri və funksiyaları vardır. O, konkret fəaliyyət

növüdür və müəyyən ölçü və hədlərdə həyata keçirilir. Ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin profilaktikası özünün geniş imkanları ilə deyil ictimai münasibətlərin əhatə dairəsi ilə təyin edilən ölçüləri ilə seçilir.

Ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin profilaktikasının əsas məqsədləri aşağıdakılardır:

- ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin bilavasitə törədilməsinin səbəb və şəraiti ilə əlaqədə olan neqativ sosial faktorların təsir dairəsinin məhdudlaşdırılması;

- ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin səbəblərinə və həmçinin bu səbəblərin yaranma şəraitinə təsir göstərilməsi;

- ehtiyatsızlıqla cinayət törədənlərin şəxsiyyətlərinin cəmiyyətə zidd mövqeyini, cinayətkar davranışını formalaşdıran sosial əhatəsinin neqativ elementlərinə təsir edilməsi;

Ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin profilaktikasının aşağıdakı istiqamətləri göstərilir:

I. İnsana təsir üsulları:

– mütəxəssislərin hazırlıq səviyyəsinin təkmilləşdirilməsi və kadr hazırlığının həyata keçirilməsi;

– sərxoşluğun və narkomaniyanın profilaktikası və s.

II. Texniki vasitələrin konstruktiv təhlükəsizliyinin təmin edilməsi:

– qabaqcıl texnoloji təcrübənin öyrənilməsi;

– texniki vasitələrdən istifadə təcrübəsinin təhlil edilməsi və s.

III. Texniki vasitələrin təhlükəsiz istismarını təmin edən profilaktik xarakterli tədbirlər.

Sual3. Ekoloji cinayətlərin kriminoloji xüsusiyyətləri.

Ümumi cinayətlərin strukturunda xüsusi çəkisi olan cinayətlərdən biri də ekoloji cinayətlərdir.

Ekoloji cinayətlərin motivinin xarakterinə görə aşağıdakı növləri vardır:

- tamah motivi ilə törədilən ekoloji cinayətlər;
- siyasi məqsədlərlə törədilən ekoloji cinayətlər;
- hərbi məqsədlərlə törədilən ekoloji cinayətlər;
- ehtiyatsızlıqdan törədilən ekoloji cinayətlər.

Ekoloji cinayətlərin əsas səbəbləri obyektiv və subyektiv olmaqla qruplaşdırılır. Subyektiv səbəblərə əhalinin ekoloji və hüquqi maarifləndirilməsinin aşağı səviyyədə olması, ətraf mühitin qorunmasına laqeyd münasibətin mövduq olması və s. aiddir. Obyektiv səbəblərə isə ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində təkmil normativ-hüquqi bazanın olmaması, sosial-iqtisadi böhran, ətraf mühitdən istifadə qaydalarına effektiv nəzarətin təmin edilməməsi və s. aiddir.

Ekoloji cinayətləri törədənlərin tipologiyası:

- epizodik olaraq ekoloji cinayətləri törədən şəxslər;
- müəyyən peşə fəaliyyəti olaraq ekoloji cinayətləri törədən şəxslər;
- ayrı-ayrı müəssisələrin rəhbərləri (energetika, istehsalat, nəqliyyat və s. müəssisələr);
- dövlətin vəzifəli şəxsləri.

Ekoloji cinayətlərin profilaktikası istiqamətləri:

- ekoloji cinayətlərin araşdırılması təcrübəsinin təkmilləşdirilməsi;
- ekoloji ideologiyanın formalaşdırılması (ekoloji maarifləndirmə);
- ekoloji cinayətlərin qarşısının alınması məqsədilə sosial-nəzarət

mexanizmlərinin yaradılması;

– hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyətinin təkmilləş-dirilməsi, bu sahədə qarşılıqlı əlaqənin və vahid informasiya məkanının yaradılması.

NƏTİCƏ

Respublikamızda ictimai münasibətlərin prespektiv inkişafına əsaslı təsir göstərən mənəvi və hüquq normalarının möhkəmləndirilməsinə, hüquq pozuntularına qarşı mübarizə işinə xüsusi diqqət yetirilir.

Cinayətkarlıqla mübarizə işi Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarını ictimai təhlükəli qəsdlərdən qorumaq, cəmiyyətə zidd baxışları, yad adət və vərdişləri şüurlardan silmək kimi nəcib məqsədə xidmət edir.

Elmi-texniki tərəqqinin getdikcə daha da sürətləndiyi bir şəraitdə ehtiyatsızlıqdan baş verən cinayətlər nəticəsində vurulan zərər, bu cinayətlərin ağırlıq dərəcəsinin artması xeyli müşahidə olunmaqdadır. Bu növ cinayətlər son zamanlar daha intensiv tədqiq olunmalı, hüquq praktikası öyrənilməli zəruri tövsiyələr hazırlanmalıdır.

Ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin növləri və səciyyəvi xüsusiyyətlərinin, həmçinin bu növ cinayətlərin səbəb və şəraitinin, ehtiyatsızlıqla cinayət törədənlərin şəxsiyyətlərinin araşdırılması bu növ cinayətlərin qarşısının alınması sahəsində kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsini zəruri edir.

Bu tədbirlər səviyyəsinə görə təxmini olaraq aşağıdakı kimi qruplaşdırılır:

- ümumsosial;
- xüsusi-kriminoloji;
- fərdi.

Məzmununa görə isə bu tədbirlərin təsnifatını aşağıdakı kimi vermək olar:

- iqtisadi;
- sosial;
- təşkilati-metodiki;
- hüquqi;
- mənəvi və s.